

The Role of Tourism in the Sustainable Economic Development of Metropolitan Institutions (Case study: District 4 of Tehran Municipality)

Aboutaleb Ghasemi Vasmejani^{1*}, Bahram Karimi², Ali Ghomi Avili³

1. Department of Typical Touristic Areas, Iranian Cultural Heritage Handicrafts and Tourism Organization, Tehran, Iran
2. Geography and Rural Planning, University of Tehran, Tehran, Iran
3. Forest Sciences Department, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

Abstract

The impact of tourism on urban structures and spaces has led tourism to be of particular importance to urban management, and suggests to city managers that improving the quality of these spaces and creating suitable facilities for tourists such as residential centers, recreation areas, and the provision of equipment and modern furniture may urban attract visitors to urban public spaces and ultimately attracts tourists. Urban public spaces and the quality of these spaces are one of the most important indicators of sustainable development of urban tourism, the development of which requires more attention, especially that it has a particular impact on the urban economy and targets the improvement of the economic situation of citizens. The 4th district of Tehran, which is the subject of this study, consists of the view of the Alborz mountain range and green areas such as the valleys of the Lar and Latian dam and the green valleys of Fasham, Oshan and Meigoon, and the recreational sports areas of Darband, Shemshak and Abalei in the east of the Tehran metropolitan area. This area is one of the most populous, most migratory and most resource-intensive areas that because of the largest protected area (Lavizan Forest Park) is distinguished from other parts of Tehran. Sustainable economic development of urban tourism is one of the tools for improving the quality of life of citizens and improving the environmental space of this applied area, which requires appropriate tourism facilities for leisure time and developing tourism. This research is a descriptive-analytic study used to collect data using field and documentary methods. Data were analyzed by T-test, ANOVA and Tukey tests using SPSS software. The results of the research show that the studied area has a relatively stable economic sustainability. Also, the results of one-way ANOVA and Tukey's test show that the price is the most important factor affecting the sustainable economic development of tourism.

Keywords: Metropolitan tourism, Tourism economics, Sustainable urban economic development, Tourism facilities

This open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution NonCommercial 3.0 License (CC BY-NC 3.0).

Ghasemi Vasmejani, A., Karimi, B., Ghomi Avili, A. (2019). The Role of Tourism in the Sustainable Economic Development of Metropolitan Institutions. *Tourism Research*, 2(1), 95-108

■ نقش گردشگری در توسعه پایدار اقتصادی - نهادهای کلان شهرها
(مطالعه موردی: منطقه ۴ شهرداری تهران)

ابوطالب قاسمی و سمه جانی^{۱*}، بهرام کریمی^۲، علی قمی اویلی^۳

۱. گروه مناطق نمونه گردشگری، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران، ایران
۲. گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
۳. گروه علوم جنگل، دانشکده منابع طبیعی نور، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده: تأثیرگذاری گردشگری بر ساختارها و فضاهای شهری سبب شده است گردشگری از دید مدیریت شهری حائز اهمیتی خاص باشد و به مدیران شهری القا کند که ارتقای کیفی این فضاها و ایجاد تأسیسات مناسب برای گردشگران مانند مراکز اقامتی، اماکن تفریحی و نیز فراهم ساختن تجهیزات و مبلمان شهری نوین، باعث جلب رضایت بازدیدکنندگان به فضاهای عمومی شهری و در نهایت جذب گردشگر می شود. فضاهای همگانی شهری و کیفیت این گونه فضاها یکی از شاخص های مهم توسعه پایدار گردشگری شهری است که توسعه آن نیازمند توجه بیشتر است، به ویژه آنکه اثرگذاری خاصی بر اقتصاد شهری دارد و بهبود وضعیت اقتصادی شهروندان را هدف قرار می دهد. منطقه ۴ تهران، که محدوده مطالعه این پژوهش است، با گستره دید دامنه های رشته کوه البرز و مناطق سرسبزی همچون دره های سد لار و لتیان و دره های سرسبز فشم، اوشان و میگون و مناطق ورزشی - تفریحی دربندسر، شمشک و ابعلی در شرق کلان شهر تهران واقع شده است. این منطقه یکی از پرجمعیت ترین، وسیع ترین، مهاجرپذیرترین و پرساخت و سازترین مناطق است که با داشتن پارک جنگلی لویزان بزرگ ترین حریم را دارد و از دیگر مناطق تهران متمایز می شود. توسعه اقتصادی پایدار گردشگری شهری یکی از ابزارهای مناسب برای ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و بهبود فضایی محیطی این منطقه کاربردی است که به تأسیسات گردشگری مناسب برای گذران اوقات فراغت و توسعه گردشگری نیاز دارد. این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی - تحلیلی است که برای جمع آوری داده از روش میدانی و کتابخانه ای استفاده کرده است. داده ها با آزمون T تک نمونه ای، آزمون ANOVA و توکی و با استفاده از نرم افزار SPSS تحلیل شدند. نتایج تحقیق نشان می دهد منطقه مدنظر مطالعه در زمینه گردشگری از پایداری اقتصادی نسبی برخوردار است. همچنین نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک طرفه (ANOVA) و آزمون توکی نشان می دهد قیمت، مهم ترین مؤلفه اثرگذار بر توسعه اقتصادی پایدار گردشگری است.

واژه های کلیدی: گردشگری کلان شهرها، اقتصاد گردشگری، توسعه اقتصادی پایدار شهری، تأسیسات گردشگری

مقدمه

با توجه به ضرورت گردشگری پایدار، که بر استفاده و توسعه منابع گردشگری در مسیری سالم تأکید می‌کند و هم‌زمان تمهیداتی فراهم می‌سازد که منابع برای استفاده نسل‌های آینده باقی بماند، توسعه و مدیریت گردشگری شهری با رویکرد پایداری عاملی مهم در به‌دست‌آوردن توسعه پایدار شهر خواهد بود.

با توجه به ویژگی‌های خاص اجتماعی، اقتصادی و نظام حاکم بر فعالیت‌های اداری - خدماتی کلان‌شهر تهران و همچنین با توجه به دو مشخصه جمعیتی آن، یعنی شهروندان ساکن و شهروندان در تردد روزانه از پیرامون و ورود مسافران و گردشگران چندروزه برای استفاده از امکانات و خدمات باکیفیت در این شهر، هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای این شهر در حوزه‌های مختلف با حساسیت و دقت نظر خاص همراه می‌شود. بر این اساس، به دلیل ارزش‌افزوده زمین و ساخت‌وسازهای فزاینده به‌ویژه در حوزه مسکن و مجتمع‌های تجاری و تغییر کاربری زمین‌های با قابلیت فرهنگی و گردشگری به فعالیت‌های پرسود، غفلت از بسیاری نیازهای شهروندان در حوزه گردشگری و اوقات فراغت در چنین شرایطی حتمی است که به ناپایداری شهری منجر خواهد شد. لذا سیاست درست برنامه‌ریزی باید با رویکرد جامع برای تأمین همه جنبه‌های خدمات مورد نیاز شهری باشد و از نگاه بخشی پرهیز شود.

همان‌گونه که اشاره شد، به دلیل ویژگی‌های خاص کلان‌شهر تهران، برنامه‌ریزی گردشگری پایدار در این شهر برای گروه‌های هدف، اعم از شهروندان و مسافران، به تناسب نیاز شهر، برنامه‌های عملیاتی خاص خود را می‌طلبد. منطقه ۴ تهران، که محدوده مورد پژوهش این نوشتار است، با گستره دید دامنه‌های رشته‌کوه البرز و مناطق سرسبزی همچون دره‌های سد لار و لتیان و دره‌های سرسبز فشم، اوشان و میگون و مناطق ورزشی - تفریحی دربندسر، شمشک و آبعلی در شرق کلان‌شهر تهران واقع شده است. این منطقه یکی از پرجمعیت‌ترین، وسیع‌ترین، مهاجرپذیرترین و پرمخترترین مناطق است که با داشتن پارک جنگلی لویزان بزرگ‌ترین حریم را دارد و از سایر مناطق تهران متمایز می‌شود (شهرداری منطقه ۴ تهران، ۱۳۹۵). توسعه پایدار گردشگری شهری، یکی از ابزارهای مناسب برای ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و بهبود فضایی محیطی این منطقه است. از آنجا که این منطقه به تأسیسات گردشگری مناسب و ایجاد فضاهای عمومی برای گذران اوقات فراغت نیاز دارد،

از قرن بیستم بسیاری از سیاست‌گذاران کشورهای جهان به گردشگری به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر ارتقای سطح شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توجه کرده‌اند. با توجه به افزایش تعداد گردشگران، گسترش گردشگری انبوه و تأثیرات مخرب آن بر محیط‌زیست و اقتصاد و فرهنگ جوامع میزبان، کارشناسان و صاحب‌نظران کشورهای مختلف در دهه‌های اخیر بر اهمیت و ضرورت توجه به عوامل پایداری در بخش گردشگری تأکید بسیار کرده‌اند. به این ترتیب، در برنامه‌ریزی گردشگری توسعه پایدار به‌عنوان رویکردی اساسی در حل مشکلات و مسائل موجود در نظر گرفته شده است. فضاهای شهری از جمله مکان‌هایی هستند که به دلیل داشتن ظرفیت‌های خاص خود به‌عنوان مقصد گردشگران انتخاب می‌شوند. گردشگری شهری عموماً شهر را به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر قرار می‌دهد و درواقع، هدف از ورود گردشگر به فضای شهری بازدید از جاذبه‌های گردشگری، استفاده از خدمات شهری مانند اقامت و همچنین بازارهای آن برای خرید سوغات است. به دنبال بازسازی اقتصادی جهان و کاهش فعالیت‌های صنعتی و کارخانه‌ای در بسیاری از شهرهای کشورهای توسعه‌یافته، مدیران شهری گردشگری را یکی از استراتژی‌های جایگزین اقتصادی و توسعه اقتصاد محلی در نظر می‌گیرند.

تأثیرگذاری گردشگری بر ساختارها و فضاهای شهری سبب شده است گردشگری از دید مدیریت شهری حائز اهمیت خاص باشد و به مدیران شهری القا کند که ارتقای کیفی این فضاها و ایجاد تأسیسات مناسب برای گردشگران از جمله مراکز اقامتی، اماکن تفریحی و نیز فراهم ساختن تجهیزات و مبلمان شهری نوین، باعث جلب رضایت بازدیدکنندگان به فضاهای عمومی شهری و درنهایت جذب گردشگر می‌شود. فضاهای همگانی شهری و کیفیت این‌گونه فضاها یکی از شاخص‌های مهم توسعه گردشگری شهری است و توسعه پایدار گردشگری شهری، ایجاد مجتمع‌های گردشگاهی درون‌شهری، مجموعه‌های رفاهی و تأسیسات و تجهیزات مناسب از جمله مبلمان شهری در فضاهای عمومی شهری متناسب با طیف گردشگران الزام‌آور است (ملک‌نیا، ۱۳۸۹: ۵۶). در سال‌های اخیر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه به گردشگری شهری به‌عنوان عاملی برای دستیابی به توسعه اقتصادی شهر توجه می‌شود.

و سیدنصیری (۱۳۸۹) دریافتند بررسی و تحلیل ظرفیت تحمل گردشگری شهری در برنامه‌ریزی‌های گردشگری، اتخاذ تدابیری برای ارتقای مسئولیت‌پذیری مدیران و گسترش تصمیم‌گیری متعهدانه بر مبنای سایت‌های گردشگری شهری، حفظ کیفیت محیط‌زیست شهری که هم جامعه میزبان و هم گردشگران به آن وابسته‌اند و همچنین ایجاد آگاهی بین مسئولان دولتی، بخش عمومی و خصوصی در رابطه با ظرفیت‌های گردشگری شهری برای حفاظت از میراث فرهنگی و تاریخی ضروری است. ابراهیم‌زاده و دیگران (۱۳۹۳) در بررسی گردشگری شهری سمنان بر اساس مدل آشورث و تنبریک، به این نتیجه رسیدند که جاذبه‌های شهری و تجاری، محدوده مرکزی شهر و بخش تاریخی آن را پوشش می‌دهد، در حالی که مکان‌یابی تأسیسات اقامتی و پذیرایی در محور خیابان‌های اصلی ورود و خروج مسافران شکل گرفته است و دسترسی مناسب به جاذبه‌ها برای گردشگران فراهم نشده است. شهبان (۱۳۹۰) با بررسی نقش و اثرات گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر؛ با تأکید بر ادراک ساکنان نشان می‌دهد گردشگری شهری در عین حال که اثرات مثبت اقتصادی انکارناپذیری بر جامعه شهری دارد، در کنار خود آثار متنوع (مثبت و منفی) اقتصادی، اجتماعی و محیطی را نیز در شهر میزبان ایجاد می‌کند.

روش بررسی

پژوهش حاضر، از نوع کاربردی و به روش پیمایشی است. در واقع از جنبه هدف، نوع پژوهش کاربردی است؛ زیرا نتایج حاصل از آن می‌تواند برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران را در زمینه برنامه‌ریزی و اقدام در راستای حل مشکلات رهنمون باشد. به لحاظ توصیف ویژگی‌های جامعه مورد مطالعه از نوع توصیفی و به دلیل ارتباط میان متغیرهای مطالعه از نوع تحلیلی و همبستگی است. از آنجا که پژوهش دارای مطالعه میدانی است، لذا ابتدا مطالعات کتابخانه‌ای برای تدوین مبانی نظری، احصای شاخص‌های تحقیق و مرور مطالعات و پیشینه پژوهش انجام شد و بر اساس آن مطالعات پیمایش میدانی صورت پذیرفت. پژوهش میدانی با استفاده از روش‌های پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده بوده است و بر اساس اطلاعات انجام‌شده به تحلیل و تطبیق بنیان‌های نظری با وضعیت موجود منطقه پرداخته شد. تمرکز اصلی پژوهش در بخش مطالعه میدانی، بر پرسش‌نامه است و پرسش‌نامه‌ها به صورت حضوری تکمیل شد.

افزایش اماکن اقامتی و برنامه‌ریزی منسجم‌تر و پایدار برای توسعه گردشگری ضروری است.

تأکید این پژوهش بر رویکردهای اقتصادی است و تلاش می‌شود نقش گردشگری بر بعد اقتصادی توسعه پایدار در منطقه ۴ شهرداری تهران سنجیده شود. این بعد نقش بسزایی در سایر ابعاد توسعه پایدار دارد. دستیابی به ابعاد دیگر بدون شک در گام نخست، نیازمند بهبود اقتصاد مردم منطقه و شهروندان است. لذا پرسش پژوهش این است که وضعیت ابعاد اقتصادی گردشگری پایدار در منطقه ۴ شهرداری تهران چگونه است.

پیش از این، مطالعاتی در این زمینه صورت گرفته است. در پژوهش یعقوب و حسن اسماعیل‌زاده (۱۳۹۳) بر اساس تحلیل‌های خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، متغیرهایی چون مشارکت، امنیت، ایمنی، خدمات رفاهی، حمل‌ونقل عمومی، پارکینگ‌ها، سرویس‌های عمومی، اقامتگاه‌ها، کالاهای محلی، مراکز اطلاع‌رسانی و کدهای اخلاقی در ضریب درجه اول شاخص‌های نظری قرار گرفتند. همچنین شاخص‌های اقتصادی نهادی کمترین میزان پایداری در گردشگری منطقه را دارد. شعبانی‌فرد و همکاران (۱۳۸۸) در منطقه ۱۲ شهر تهران نشان می‌دهند حجم گردشگران ورودی به این منطقه بیش از ظرفیت پذیرش بالفعل این منطقه است و روند توسعه گردشگری در این منطقه با توجه به ظرفیت پذیرش تعیین‌شده شکلی ناپایدار دارد. همچنین کیفیت تجربه گردشگری نیز در منطقه ۱۲ شهر تهران رو به کاهش است و فقط وجود جاذبه‌های بااهمیت در این شهر، باعث جذب گردشگران به این مقصد گردشگری شده است و امکانات و تسهیلات مناسب گردشگری نتوانسته است نقش مناسبی در این میان ایفا کند. کاظمیان و آزادی (۱۳۹۰) در مطالعه خود نشان دادند الگوی پارادایمی گردشگری شهری در مرکز تهران در حد قابلیت‌های آن توسعه نیافته است. راهکار تحقق این قابلیت، تبدیل مرکز شهر اقتصادی به مرکز شهر فرهنگی است؛ که الگوی تلفیقی توسعه گردشگری فرهنگ‌محور و اقتصادمحور گزینه مناسبی است. اعتمادی‌نیا و مصلحی (۱۳۹۱) نشان دادند توسعه گردشگری در شهر اصفهان می‌تواند توزیع مناسب درآمد، توزیع مناسب فرصت‌های شغلی، هدایت منافع به سوی مردم محلی و کاهش نابرابری‌ها را در پی داشته باشد و استفاده از این فعالیت برای هدایت هرچه بیشتر اصفهان به سوی تعادل و توازن، می‌تواند در توسعه پایدار منطقه نقش مؤثری ایفا کند. فرجی‌راد

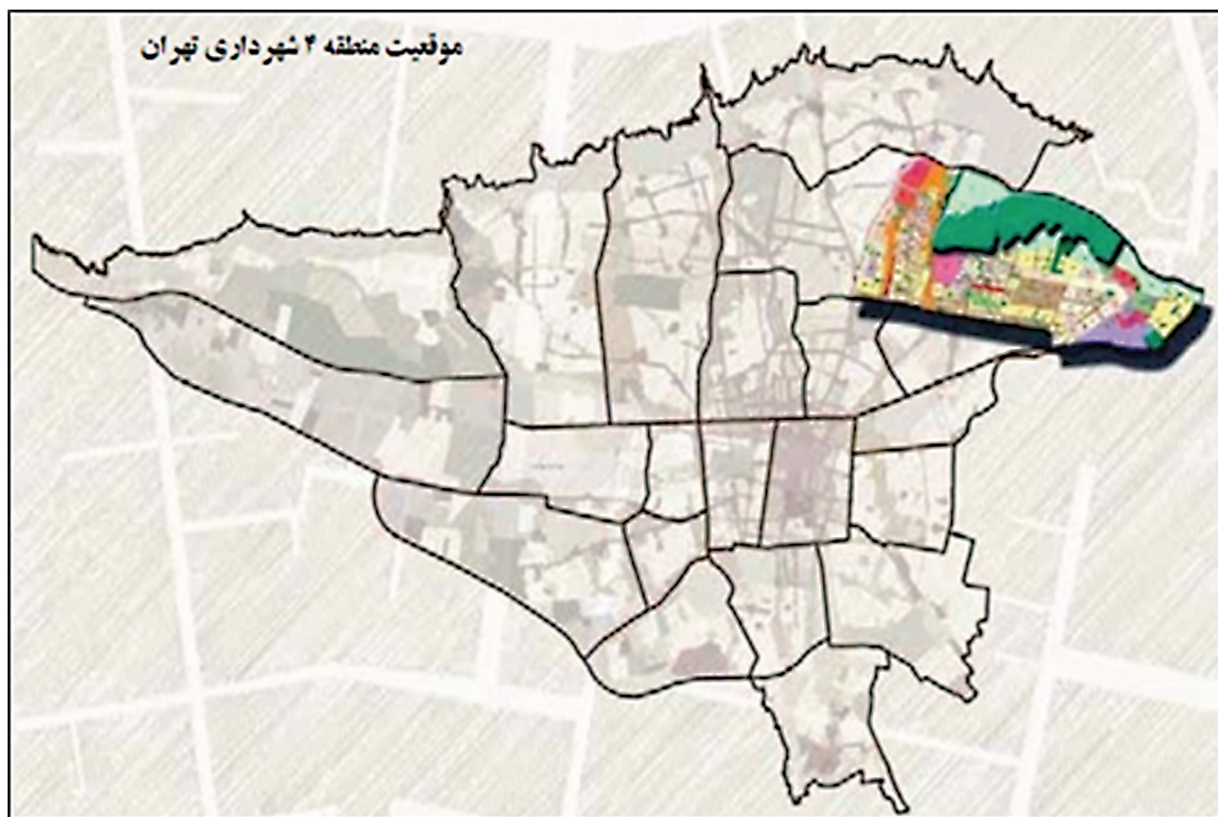
اراضی منطقه را املاک وقفی تشکیل می‌دهد؛ در حالی که این سهم برای کل شهر تهران معادل ۹/۴ است (شهرداری منطقه ۴ تهران، ۱۳۹۵). شهرداری منطقه ۴ به‌عنوان مهاجرپذیرترین، پرساخت‌وسازترین، دارنده بزرگ‌ترین حریم با داشتن پارک جنگلی لویزان و همچنین با ویژگی‌هایی چون وجود نابرابری اجتماعی - اقتصادی شدید در آن، جوان‌بودن میانگین سنی جمعیت، وجود اقشار آسیب‌پذیر در محله‌هایی همچون خاک سفید، شمیران نو، شیان و... از سایر محله‌های تهران قابل‌تمایز و تفکیک است. جمعیت این منطقه با محلات بیست‌گانه آن، ۸۰۳۷۸۰ نفر است.

مبانی نظری

گردشگری شهری یکی از مهم‌ترین مقاصد که روندهای گردشگری جهان را در دهه‌های گذشته تحت‌تأثیر قرار داده، مرکز شهری است. رشد سفرهای کوتاه‌مدت، این مقاصد را به یکی از اصلی‌ترین مراکز گردشگری تبدیل کرده است. این

جامعه آماری این پژوهش ساکنان منطقه ۴ شهر تهران هستند. جمعیت منطقه ۸۰۳۷۸۰ نفر بوده و نمونه‌گیری براساس فرمول کوکران صورت پذیرفت. براساس فرمول مذکور، تعداد حجم نمونه ۳۸۳ نفر انتخاب شد. در تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار SPSS از آزمون‌های آماری T و تحلیل واریانس ANOVA استفاده شد.

محدوده مطالعه منطقه ۴ شهرداری تهران است که در دامنه جنوبی رشته‌کوه البرز و شمال شرقی کلان‌شهر تهران واقع شده و پرجمعیت‌ترین و وسیع‌ترین منطقه بین مناطق ۲۲ گانه است. این منطقه با مساحتی بالغ بر ۱۰۲ کیلومتر مربع محدوده و ۶۱/۴ کیلومتر مربع حریم، با تعداد ۹ ناحیه و ۲۰ محله، ۱۰ درصد مساحت کل شهر تهران را در بر گرفته است. در این منطقه، ۱۱ درصد جمعیت شهر تهران ساکن هستند. بیشترین توسعه سطحی منطقه تا سال ۱۳۷۴ صورت گرفته است که این میزان به‌مراتب از کل شهر تهران بیشتر بوده است. ۹/۹ درصد از

تصویر ۱. نقشه موقعیت منطقه ۴ شهر تهران
(منبع: شهرداری منطقه ۴ تهران، ۱۳۹۵)

مبدأ گردشگران به شمار می‌آید و از سوی دیگر به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر قرار می‌گیرد. آنچه مربوط به گردشگری شهری است، عموماً شهر را به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر دارد و در واقع، هدف گردشگر از ورود به فضای شهری، یعنی شهر را به‌عنوان مقصد گردشگری مدنظر گرفته و به قصد بازدید از شهرهای دارای جاذبه‌های گردشگری وارد فضای آن می‌شود (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۴). گردشگری شهری مفهوم گسترده‌ای دارد و همه‌نوع فعالیت‌های تفریحی را که در شهرها اتفاق می‌افتد، شامل می‌شود. شهرها نه‌تنها مراکز اقتصادی، فرهنگی و سیاسی منطقه‌ای بلکه مراکز گردشگری منطقه‌ای نیز هستند (Weaver, 2001: 173). اوقات فراغت فشرده‌تر شده و مردم چندین مسافرت کوتاه را به یک تعطیلات طولانی ترجیح می‌دهند؛ بنابراین، مردم مقاصد گردشگری را می‌خواهند که به راحتی و به سرعت قابل دسترسی باشند. این شرایط، برای مقاصد نزدیک و قابل دسترسی، بسیار سودمند بوده و باعث توسعه گردشگری شهری شده است (اکبرپورسراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۲۲). ساختارهای طبیعی به هرگونه که در شهر موجود باشند (انسان‌ساخت یا زیرساختی)، بخشی از شبکه حیاتی شهر محسوب می‌شوند و حفاظت از آنها ضمانتی برای تداوم حیات شهر است. از این رو احیا و باززنده‌سازی محیط‌های طبیعی تخریب‌شده و اندیشیدن راهکارهایی برای حفاظت از آنها در برابر توسعه و آثار ناشی از حضور گردشگر، موضوعی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌آید. یکی از مهم‌ترین کارکردهای ساختارهای طبیعی درون شهری، ایجاد بستری برای گردش و تفریح شهروندان است (ایرانی‌بهبهانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۷ و ۱۲۸).

توسعه پایدار گردشگری

امروزه پایداری به‌نحو گسترده‌ای به‌عنوان رویکردی بنیادین، برای هر نوع توسعه از جمله توسعه گردشگری پذیرفته شده و در مباحث سیاسی و محیطی، گردشگری پایدار به‌عنوان مفهومی نو، برای مقابله با آثار مخرب توسعه گردشگری مطرح شده است (Kousis, 2000: 484)؛ بنابراین گردشگری پایدار عبارت است از گسترش این فعالیت و جذب گردشگران به کشور با استفاده از منابع موجود، به‌گونه‌ای که ضمن پاسخ‌دادن به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ضوابط قانونی جامعه و همچنین انتظارات گردشگران، بتوان وحدت و یکپارچگی، هویت فرهنگی و سلامت محیط‌زیست، رشد اقتصادی و رفاه مردم و مهمانان

مسئله خود را در کاهش میانگین مدت سفر گردشگران در بیشتر مقاصد دنیا نشان داده است. این مسئله را تا حدودی می‌توان، با تغییر سبک زندگی در سال‌های اخیر توضیح داد. زمان، به ارزشمندترین مسئله در زندگی انسان‌ها تبدیل شده است. مردم با وجود ناامنی شغلی، نسبت به گذشته سخت‌تر کار می‌کنند. اوقات فراغت فشرده‌تر شده و مردم چندین مسافرت کوتاه را، به یک تعطیلات طولانی ترجیح می‌دهند؛ بنابراین، مردم آن دسته از مقاصد گردشگری را می‌خواهند که به راحتی و به سرعت در دسترس باشند. این شرایط، برای مقاصد نزدیک و در دسترس، بسیار سودمند است و باعث توسعه گردشگری شهری شده است (اکبرپورسراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۲۲).

شهرها به‌عنوان مقصد گردشگری، عملکرد چندمنظوره دارند؛ آنها دروازه ورودی به کشور، مراکز اقامت و مبدأ سفر به روستاها و مقاصد مجاور خود محسوب می‌شوند. علاوه بر این، شهرها فقط مقاصدی نیستند که در آنها جمعیتی با فعالیت‌های اقتصادی، زندگی فرهنگی و تحت کنترل نیروهای سیاسی کنار هم جمع می‌شوند؛ بلکه نقش مهمی را به‌عنوان مراکز فعالیت گردشگری برعهده دارند؛ بنابراین، باید به جای گردشگری در شهرها، مفهوم گردشگری شهری بررسی شود (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۴).

در حال حاضر، گردشگری شهری به تعداد نسبتاً کمی از شهرها محدود شده و بسیار رقابتی است. بازار گردشگری شهری به‌صورت ناگهانی از اواسط دهه ۱۹۸۰ رشد کرد. این رشد بازار در سایر بخش‌های گردشگری نیز اتفاق افتاده است. مهم‌ترین روند، مربوط به سفرهای داخلی کوتاه‌مدت بوده که جایگزین تعطیلات خارج از کشور شده است (اکبرپورسراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۲۳). گردشگری شهری، بخش جدایی‌ناپذیری از خدمات شهری مورد نیاز شهروندان دائم و غیردائم شهری را تشکیل می‌دهد و بر این اساس، در حیطه وظایف برنامه‌ریزی و مدیریت شهری واقع می‌شود. گردشگران با انگیزه بازدید از جاذبه‌ها و استفاده از تسهیلات و خدمات گردشگری به شهرها رو می‌آورند. گسترش و توسعه گردشگری شهری، آثار متفاوتی را در شهر و خدمات زیرساختی آن بر جای می‌گذارد. امروزه یکی از فضاهای گردشگری که گردشگران توجه بسیاری به آن می‌کنند، فضاهای شهری است. گردشگری شهری دارای ماهیتی دوگانه است؛ به این معنا که از یک‌سو شهر، اصلی‌ترین

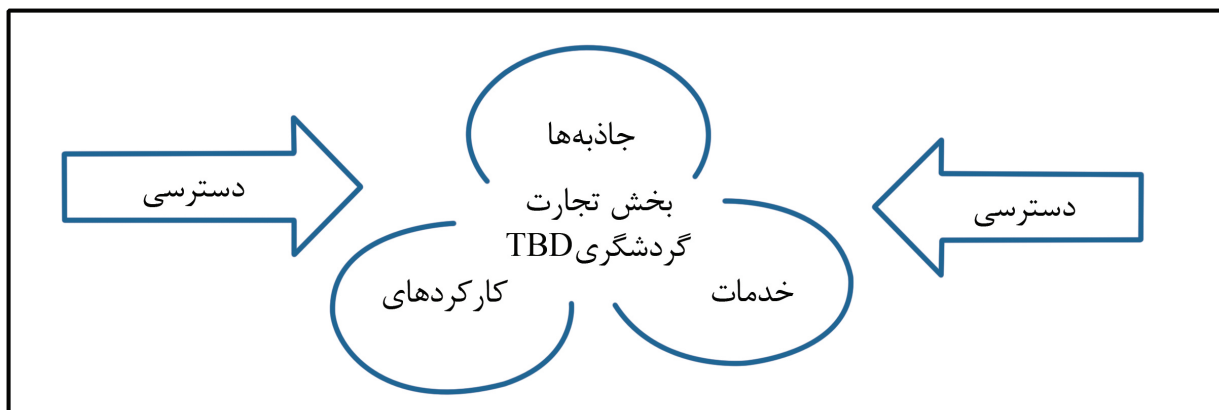
تصویر ۲. عناصر مرتبط با مبحث گردشگری شهری در کلان شهرها
(ملکنیا، ۱۳۸۹)

نگذارد (زاهدی، ۱۳۸۵: ۱۱۱). لین توسعه پایدار گردشگری را در گروهی انجام طرح‌هایی می‌داند که با اجرای آنها، احیای درازمدت منابع طبیعی و انسانی در فعالیتهای گردشگری تحقق پیدا کند (Lane, 1996: 72).

امروزه پایداری به‌نحو گسترده‌ای به‌عنوان رویکردی بنیادین، برای هر نوع توسعه، از جمله توسعه گردشگری پذیرفته و در مباحث سیاسی و محیطی گردشگری پایدار به‌عنوان مفهومی نو، برای مقابله با آثار مخرب توسعه گردشگری مطرح شده است (Kousis, 2000: 484). بدین ترتیب مفهوم گردشگری پایدار ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را در برمی‌گیرد؛ اما همواره محیط‌زیست مورد تأکید قرار گرفته است. در ادبیات توسعه پایدار گردشگری، موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی،

آن را به‌گونه‌ای متوازن و پیوسته تأمین کرد (کوهن، ۱۳۸۰: ۷۷). گردشگری پایدار، پدیده‌ای جدید است که ریشه‌های آن در دهه ۱۹۶۰، در نتیجه چالش‌های ایجادشده به‌خاطر گردشگری انبوه، ظهور یافت (Mottiar, 2006: 583). پیش از نشست زمین سازمان ملل در ریودوژانیرو در سال ۱۹۹۲، گردشگری پایدار برای بسیاری از افراد فعال در حیطه گردشگری، به شعار روز تبدیل شد (Ibid).

در این راستا، گردشگری پایدار، با الهام‌گرفتن از تعریف توسعه پایدار، عبارت است از گردشگری که نیازهای نسل حاضر را پاسخ دهد، بدون اینکه از ظرفیتهای مربوط به نسل‌های آینده برای پاسخگویی به نیازهای خود مایه بگذارد. بنابراین گردشگری پایدار به‌نحو برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود که بر محیط‌زیست، اقتصاد و فرهنگ جامعه میزبان اثر منفی

تصویر ۳. محدوده اقتصادی گردشگری
(اکبرپورسراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۳۲)

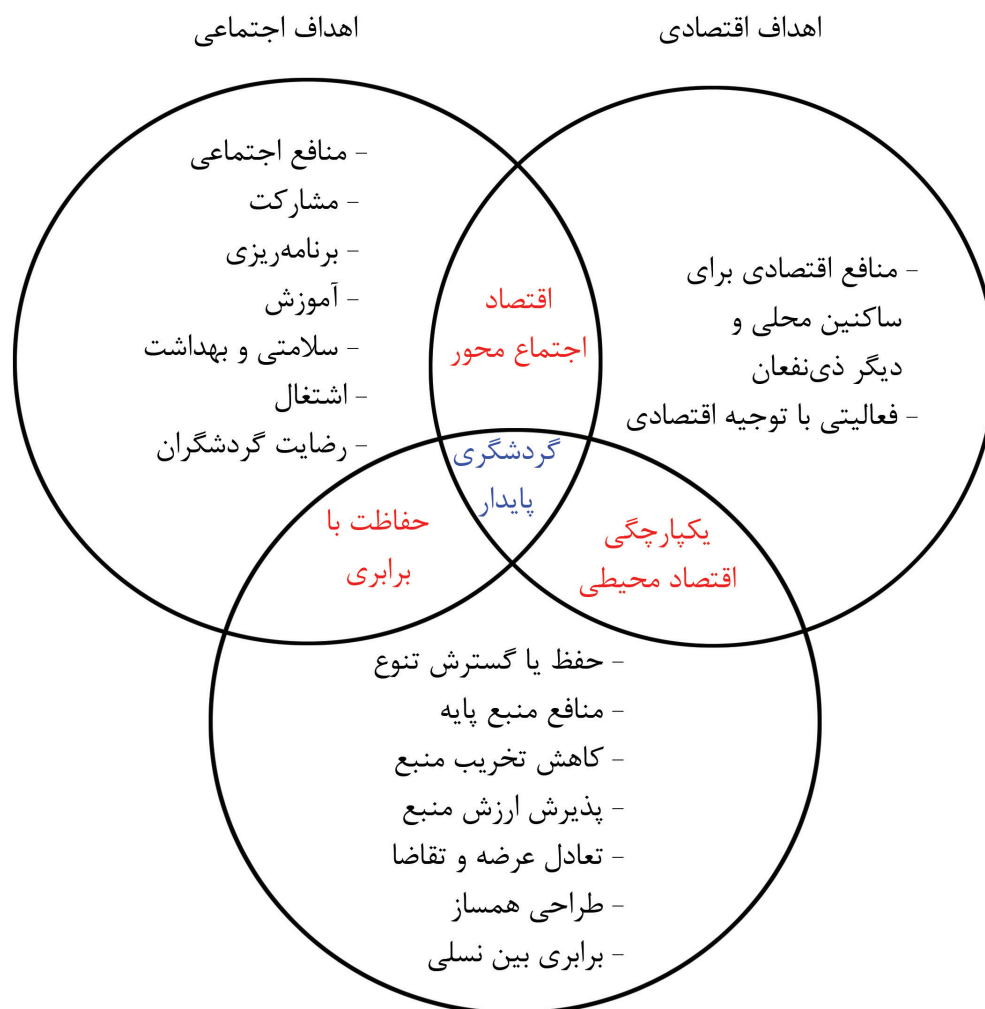
خدماتی، تجاری، مالی و بانکی، بیمه و مؤسسات مسافرتی، در رابطه با خدمات‌دهی به گردشگران، متمرکز شده‌اند (محلّاتی، ۱۳۸۰: ۸۴).

گردشگری باعث افزایش درآمد و ارزآوری برای شهر یا منطقه می‌شود. این عمل با هزینه‌هایی که گردشگر در طول دوره اقامت خود در کشور میزبان صرف می‌کند، محقق می‌شود. به این جریان اقتصادی، صادرات نامرئی می‌گویند (اکبرپورسراسکانرود و نوربخش، ۱۳۸۹: ۳۲). گسترش روزافزون جمعیت در کلان‌شهرهای جهان، زمینه‌ساز پیچیدگی مسائل شهری شده است، به گونه‌ای که اکنون مدیریت شهرها، نیازمند آشنایی، تحلیل و بررسی مسائل روز شهری هستند. مسافرت‌های شهری، گام اول توسعه گردشگری است. با توجه به جایگاه ویژه شهر، به‌ویژه کلان‌شهرها، در بسیاری از کشورهای موفق در این صنعت، شهر پایه و اساس توسعه گردشگری است. ایجاد و توسعه فضاهای شهری مناسب، بازسازی فضاهای به‌ظاهر متروک و مرده به قصد زنده‌کردن جنبه‌های کهن جامعه، از جمله آثار توسعه گردشگری شهری است. بدین منظور بسیاری از کلان‌شهرها درصد هستند تا از ویژگی‌ها و امکانات خاص شهر خود سود برده و از مزایای جلب توریست شهری بهره‌گیرند. ایجاد فضاهای شهری براساس فعالیت جدید و تأکید بر توسعه فعالیت‌های گردشگری و ایجاد جاذبه‌های بیشتر برای ماندگاری مسافران، همراه با توسعه هسته‌های کار و فعالیت با هدف توسعه متوازن شهر و پیوند کار و سکونت در تمام منطقه شهری و نیز ایجاد یک نظام

متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل‌شده، بهبود روابط محلی و منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی است (McIntyre, 1993: 25). همچنین بعد اقتصادی گردشگری پایدار، بر درآمد مناسب، ثبات قیمت کالاها و خدمات و برابری فرصت‌های شغلی در جامعه دلالت دارد (Mccool, 1995: 29).

اقتصاد گردشگری در کلان‌شهرها

خدمات و تسهیلات گردشگری، شکل‌گیری بخش یا محدوده اقتصادی گردشگری (TBD)، فعالیت‌های بخش عمومی و خصوصی، از جمله عوامل شکل‌دهنده فضا مندی گردشگری در کلان‌شهرها است. در پیکره گردشگری کلان‌شهری، فضا به‌صورت کالای بسته‌بندی‌شده و فروختنی، به گردشگران درمی‌آید. محدوده اقتصادی گردشگری (TBD) راه گز در پی تحقیقات خود مطرح کرد. این اصطلاح برای توصیف بخشی از کلان‌شهر به کار می‌رود که در آن جاذبه‌های موردعلاقه بازدیدکنندگان و خدمات لازم، به همراه کارکردها (CBD) در یک جا قرار می‌گیرند. شکل‌گیری (CBD)، ناشی از خواست گردشگران است؛ زیرا آنها خواستار آن هستند که هتل‌ها در مکانی نزدیک جاذبه‌های شهری مکان‌یابی شده و به همراه آن، خدمات ضروری همچون وسایل حمل‌ونقل و مراکز تجاری، برای دسترسی و آسایش آنها در یک مکان فراهم آید. این در حالی است که شکل‌گیری (CBD) نیز با تجمیع این خدمات و تسهیلات، شکل‌گیری دیگر خدمات جنبی و زمینه‌های لازم برای توسعه آن را فراهم می‌آورد. در این فضای گردشگری، امور اداری،

تصویر ۴. اصول و ارزش‌های توسعه پایدار گردشگری

Hall, 2000: 14

باشند و تأثیر فراوانی بر اقتصاد این شهرها بگذارد.

بحث و نتیجه‌گیری

در بعد اقتصادی - نهادی، ابتدا چهار مؤلفه با ۱۲ شاخص اصلی و تأثیرگذار بر منطقه، شناسایی و انتخاب شده و مورد آزمون قرار گرفته‌اند. نتیجه آمار توصیفی در بعد اقتصادی - نهادی نشان می‌دهد که میانگین پاسخ‌ها برای تمامی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها بالاتر از متوسط است. بالاترین میانگین متعلق به مؤلفه قیمت‌ها به میزان ۳/۷ است و بعد از آن مؤلفه نهادهای محلی با میانگین ۳/۵ قرار دارد. در بخش شاخص‌ها، پایین‌ترین میانگین متعلق

چندهسته‌ای، انعکاس تجربه‌ها و درس‌های نظری و عملی است که از کلان‌شهرها و شهرهای جهان می‌توان آموخت و به کار گرفت. ایجاد و توسعه انواع مراکز اقامتی مدرن، فضاهای تفریحی و سرگرمی، فضاهای خرید بزرگ شهری موزه‌ها و مراکز فرهنگی و هنری به‌ویژه فرهنگ و هنر بومی با هدف توسعه گردشگری، موجب بهره‌مند شدن ساکنان شهر و گردشگران شهری از این خدمات خواهد شد. بنابراین در حال حاضر با توجه به گستردگی مدیریت شهری در کلان‌شهرهای کشورها، بهره‌گیری از جاذبه‌های توریستی، می‌تواند نقش مؤثری در معرفی شهرها، به‌عنوان یک جاذبه گردشگری جهانی داشته

جدول ۱. وضعیت پایداری بعد اقتصادی - نهادی

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	خیلی کم	کم	تا اندازه‌ای	زیاد	خیلی زیاد	میانگین پاسخ‌ها
اشتغال و بیکاری	فرصت‌های شغلی	۷/۳	۱۳/۶	۲۳/۲	۲۶/۴	۲۹/۲	۳/۶
	درآمد خانوارها	۸/۱	۹/۴	۱۸/۸	۲۸/۷	۳۵	۳/۷
	قدرت خرید خانوارها	۱۱/۲	۱۸/۸	۱۶/۲	۳۰/۳	۲۳/۵	۳/۴
	سطح دستمزدها	۱۵/۷	۱۲	۱۷/۵	۲۶/۶	۲۸/۲	۳/۴
	افزایش اشتغال زنان	۱۷/۵	۱۶/۲	۲۰/۶	۲۴/۸	۲۰/۹	۳/۱
	مؤلفه	۱۲	۱۴	۱۹/۳	۲۷/۳	۲۷/۴	۳/۴
قیمت‌ها	قیمت زمین و مسکن	۸/۴	۱۵/۹	۱۴/۶	۲۸/۲	۳۲/۹	۳/۶
	قیمت غذاهای محلی	۸/۹	۸/۶	۱۸/۵	۴۰/۷	۳۳/۷	۳/۷
	قیمت هتل‌ها و مکان‌های خواب	۷/۸	۱۲/۸	۱۶/۲	۳۲/۱	۳۱/۱	۳/۶
	قیمت اجاره‌بهای مسکن	۶	۷/۶	۱۳/۸	۳۷/۱	۳۵/۵	۳/۹
	مؤلفه	۷/۸	۱۱/۲	۱۵/۸	۳۴/۵	۳۳/۳	۳/۷
	میزان دسترسی به نهادهای محلی (شوراهای، مؤسسات، بنگاه‌های خدمات‌رسان و ...)	۶/۳	۱۰/۴	۲۴	۲۸/۷	۳۰/۵	۳/۷
نهادهای محلی	عملکرد اقتصادی مدیران محلی در توسعه گردشگری منطقه	۱۵/۹	۱۱/۷	۲۶/۹	۱۹/۸	۲۵/۶	۳/۳
	مؤلفه	۱۱/۱	۱۱	۲۵/۴	۲۴/۲	۲۸	۳/۵
	افزایش اجرای طرح‌های گردشگری	۱۵/۱	۱۸/۸	۲۰/۶	۲۳/۸	۲۱/۷	۳/۲
طرح‌های گردشگری	مؤلفه	۱۵/۱	۱۸/۸	۲۰/۶	۲۳/۸	۲۱/۷	۳/۲
	بعد	۱۱/۵	۱۳/۶	۲۰/۲	۲۷/۴	۲۷/۳	۳/۴
اقتصادی نهادی							

جدول ۲. نتایج آزمون T برای بررسی وضعیت پایداری بعد اقتصادی - نهادی گردشگری

ابعاد	ارزش T	میانگین تفاوت‌ها	مقدار T	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	میانگین
اشتغال و بیکاری	۱۵	۲/۲۱۴۱۰	۶/۶۷۹	۰/۰۰۰	۳۸۲	۱۷/۲۱۴۱
قیمت‌ها	۱۲	۲/۸۷۴۶۷	۱۱/۴۶۰	۰/۰۰۰	۳۸۲	۱۴/۸۷۴۷
نهادهای محلی	۶	۰/۹۴۲۵۶	۷/۲۸۳	۰/۰۰۰	۳۸۲	۶/۹۴۲۶
طرح‌های گردشگری	۳	۰/۱۸۰۱۶	۲/۵۷۸	۰/۰۱۰	۳۸۲	۳/۱۸۰۲
میانگین نهایی	۳۶	۶/۲۱۱۴۹	۸/۰۱۲	۰/۰۰۰	۳۸۲	۴۲/۲۱۱۵

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۳. نتایج آزمون t برای بررسی وضعیت پایداری بعد اقتصادی - نهادی گردشگری

ابعاد	ارزش t	میانگین تفاوت‌ها	مقدار t	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	میانگین
میانگین نهایی	۱۱۷	۲۰/۵۲۲۱۹	۸/۳۴۳	۰/۰۰۰	۳۸۲	۱۳۷/۵۲۲۱۹

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۴. مقایسه تفاوت میانگین تأثیر مؤلفه‌های پژوهش

منبع تغییرات	مجموع مجذورها	درجه آزادی	میانگین مجموع مجذورها	آماره آزمون	سطح معنی‌داری
بین گروهی	۱۱۴۵۸۳/۸۳۳	۲	۵۷۲۹۱/۹۱۶	۲۱۱/۹۲۶	۰/۰۰۰
درون گروهی	۳۰۹۸۰۴/۰۲۱	۱۱۴۶	۲۷۰/۳۳۵		
کل	۴۲۴۳۸۷/۸۵۴	۱۱۴۸			

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۵. رتبه‌بندی و تعیین میزان تأثیر ابعاد مختلف در منطقه مطالعاتی براساس آزمون توکی

ابعاد	اولویت ابعاد	میزان تأثیر	میانگین زیرمجموعه‌های همگن
اشتغال و بیکاری	اول	زیاد	۱۷/۲۱۴۱
قیمت‌ها	دوم	زیاد	۱۴/۸۷۴۷
نهادهای محلی	سوم	متوسط	۶/۹۴۲۶
طرح‌های گردشگری	چهارم	کم	۳/۱۸۰۲

(منبع: یافته‌های پژوهش)

و خدمات مربوط به گردشگری است که آثار متفاوتی در فضای شهری بر جای می‌نهد. گردشگری شهری بخشی از گذران فراغت شهروندان و گردشگران است که نیازهای فراغتی مستمر آنان را در فضاهای باز درون شهر و محیط پیرامون شهر فراهم می‌آورد. گردشگری شهری بخش جدایی‌ناپذیری از خدمات شهری مورد نیاز شهروندان دائم و غیردائم شهری را تشکیل می‌دهد و بر این اساس، در حیطه وظایف برنامه‌ریزی و مدیریت شهری واقع می‌شود. گردشگران با انگیزه بازدید از جاذبه‌ها و استفاده از تسهیلات و خدمات گردشگری به شهرها رو می‌آورند. گسترش و توسعه گردشگری شهری آثار متفاوتی را در شهر و خدمات زیرساختی آن بر جای می‌گذارد. امروزه یکی از فضاهای گردشگری که مورد توجه گردشگران قرار گرفته، فضاهای شهری است. گردشگری شهری دارای ماهیت دوگانه است؛ به این معنا که از یک سو شهر به معنای اصلی‌ترین مبدأ گردشگران به شمار می‌آید؛ و دوم اینکه، شهر به عنوان مقصد گردشگری مدنظر قرار می‌گیرد. آنچه مربوط به گردشگری شهری است، عموماً شهر را به عنوان مقصد گردشگری مدنظر دارد و در واقع، هدف از ورود گردشگر به فضای شهری؛ یعنی شهر به عنوان مقصد گردشگری است و به قصد بازدید از شهرهای دارای جاذبه‌های گردشگری وارد فضای آن می‌شود.

در مطالعه موردی، بررسی توسعه اقتصادی پایدار گردشگری در فضاهای کلان‌شهری براساس مبانی نظری و دیدگاه‌های متخصصان، در منطقه ۴ شهرداری تهران، آزمون و سنجش شده است. در واقع، این پژوهش با تکیه بر مطالعه در منطقه ۴ شهر تهران، در پی ارزیابی اقتصادی پایداری گردشگری شهری است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون T تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد اقتصاد گردشگری در سطح منطقه ۴ از پایداری نسبی برخوردار است. نتایج این پژوهش با نتایج مطالعات پژوهشی اعتمادی‌نیا و مصلحی (۱۳۹۱)، مرادی و رحمانی (۱۳۸۹) و شهبان (۱۳۹۰) تطابق دارد. این پژوهشگران در مطالعات خود بر پایداری نسبی گردشگری شهری در شهرهای مطالعاتی خود تأکید داشته‌اند.

نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) و آزمون توکی نشان می‌دهد مؤلفه قیمت در بعد اقتصادی گردشگری، مهم‌ترین مؤلفه اثرگذار بر توسعه اقتصادی پایدار گردشگری است.

به شاخص افزایش اشتغال زنان در مؤلفه اشتغال و بیکاری با میانگین ۳/۱ است. بالاترین آن به شاخص قیمت اجاره‌بهای مسکن از مؤلفه قیمت‌ها با میانگین ۳/۹ است (جدول ۴-۱۳). میانگین نهایی با میزان ۳/۵ بالاتر از حد متوسط است؛ بنابراین از نظر پاسخگویان گردشگری بر وضعیت اقتصادی منطقه مطالعاتی تأثیر پایدار گذاشته است.

برای نشان دادن میزان پایداری اقتصادی گردشگری در منطقه ۴ شهرداری تهران، به کمک آزمون T تک‌نمونه‌ای اقدام شد. بررسی تفاوت مؤلفه‌ها و رتبه‌بندی آنها، به ترتیب از طریق آزمون‌های تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) و توکی صورت گرفت.

بررسی مؤلفه‌های بعد اقتصادی - نهادی از طریق آزمون T نشان می‌دهد میانگین تمام مؤلفه‌ها بالاتر از میانگین نظری است و میانگین بعد اقتصادی - نهادی (۴۲/۲۱۱۵) نیز بالاتر از میانگین نظری یعنی ۳۶ است. مجموعه این موارد نشان می‌دهد منطقه مطالعاتی از نظر پایداری اقتصادی گردشگری از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار است. از آنجا که مشاهدات ما به سه دسته تقسیم شده‌اند، برای آزمون این فرضیه از تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) و آزمون توکی استفاده شده است؛ به این معنی که به منظور بررسی تفاوت تأثیر مؤلفه‌های مورد بررسی اقتصادی در منطقه ۴ شهرداری تهران، از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) و به منظور بررسی تفاوت بین ابعاد و رتبه‌بندی آنها از آزمون توکی استفاده شده است.

براساس داده‌های آزمون توکی، سطح معنی‌داری محاسبه شده کمتر از ۰/۰۵ و حاکی از وجود تفاوت معنی‌دار بین میانگین‌های مؤلفه‌های بررسی شده است؛ بنابراین، میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های مورد بررسی در توسعه اقتصادی پایدار گردشگری منطقه مطالعاتی متفاوت است. حال با توجه به مشخص شدن وجود تفاوت تأثیر در هریک از مؤلفه‌های دلخواه پژوهش، برای سنجش شدت این تفاوت از آزمون توکی استفاده می‌شود. همان‌طور که در جدول آمده است، مؤلفه قیمت بیشترین تأثیر را دارد.

امروزه یکی از مهم‌ترین کاربری شهرها، عرضه خدمات گردشگری نوین است. گردشگری شهری کنش متقابل گردشگران، میزبانان و تولید فضای گردشگری پیرامون سفر به مناطق شهری با انگیزه‌های متفاوت و بازدید از جاذبه‌ها و استفاده از تسهیلات

به درآمد گردشگر، اهمیت داده شده و روی آن برنامه‌ریزی شود؛ لذا برای تداوم پایداری و ارتقای وضعیت اقتصادی گردشگری منطقه ۴ شهرداری تهران پیشنهاد می‌شود سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در شهر، به‌ویژه در زمینه امکانات اقامتی، تشویق شوند؛ امکانات رفاهی به‌ویژه در زمینه امکانات اقامتی شامل هتل، مهمان‌خانه و مانند آن، توسعه و بهبود داده شوند؛ مشارکت همه‌جانبه تمام گروه‌های ذی‌نفع و ذی‌نفع از جمله ساکنان، مالکان و مانند آنها جلب شود؛ بسترهای لازم برای رفع نیازهای تفریحی و فراغتی گردشگران شهری (فضای سبز، بوستان‌ها، پارک‌ها، شهربازی‌های سنتی و مدرن، مراکز خرید مجهز و مدرن در نقاط مختلف منطقه) ایجاد شود؛ فعالیت‌های تفریحی و فراغتی، مهیج، پویا، انعطافی، با برنامه‌ریزی‌های مدرن و مکانیکی از سوی مدیریت شهری منطقه برای جذب گردشگر شهری برنامه‌ریزی شود.

سیاسگذاری

از تمامی عزیزانی که ما را در انجام این پژوهش یاری فرمودند، تشکر و قدردانی می‌کنیم.

تعارض منافع

بین نویسندگان تعارض در منافع گزارش نشده است.

با توجه به مباحث بیان شده در حوزه گردشگری شهری، باید بیان کرد این فعالیت نوپای گردشگری در حوزه مدیریت اجرایی شهرها با تأکید بر برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ساختار کلان‌شهری ایران و سایر نقاط جامعه باید یکی از سرلوحه‌های فعالیت‌های عمده دستگاه‌های متولی گردشگری شهری در هر زمان و هر دولتی باشد. همچنین تأکید بر توسعه عمران شهری و گردشگری در کلان‌شهرها و نوسازی بافت‌های تاریخی و گردشگری مناطق گردشگری شهری برای بهره‌برداری اقتصادی باید در دستورالعمل دولت و شهرداری کلان‌شهرهای جامعه قرار گیرد. احداث و بازسازی فضاهای تفریحی در حوزه گردشگری شهری داخل و خارج شهر (حومه) همراه با ارائه تسهیلات مناسب به بخش خصوصی و دولتی در رشد این فعالیت شهری، کمک شایانی به توسعه اقتصادی پایدار شهری و محلی و منطقه‌ای می‌کند.

توجه به ارائه نیازهای متنوع (اجتماعی، فرهنگی، خدماتی، حمل‌ونقل، استراحت‌گاهی، تفریحی، اطلاعاتی و مانند آن) برای گردشگری شهری در کنار تقویت مشارکت بخش‌های خصوصی و شهروندان در رفع این نیازها کمک شایانی به توسعه اقتصاد شهری می‌کند. همچنین باید به ایجاد بسترهای آمایشی مختلف در حوزه گردشگری شهری و تسهیلات مناسب با توجه

فهرست منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ حافظ‌رضازاده، معصومه و دارایی، مرضیه. ۱۳۹۳، برنامه‌ریزی و مکان‌یابی بهینه تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری شهری با استفاده از GIS (موردشناسی: شهر سمنان)، جغرافیا و توسعه، شماره ۳۵.
- اسماعیل‌زاده، یعقوب، و حسن اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۳، «گردشگری پایدار طبیعی در چشم‌اندازهای کوهستانی (مطالعه موردی: حوضه آبخیز درکه ولنجک)»، اولین همایش بین‌المللی علمی - راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران چالش‌ها و چشم‌اندازها.
- اعتمادی‌نیا، امیرعباس، محسن مصلحی، ۱۳۹۱، «تحلیل و بررسی گردشگری و نقش آن در توسعه پایدار شهری (نمونه موردی شهر اصفهان)»، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، سال چهارم، شماره ۱۳.
- اکبرپورسراسکانرود، محمد و نوربخش، سیدفاطمه. (۱۳۸۹). نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار شهری و روستایی (نمونه موردی: جزیره قشم). مسکن و محیط روستا، دوره ۲۹، ش ۱۳۲، زمستان، ص ۷۶-۶۱.
- ایرانی‌بهبهانی، هما؛ فریادی، شهرزاد و محبعلی، گلنار. (۱۳۹۱). حفاظت و باززنده‌سازی منظر رود دره دربند براساس الگوهای رفتاری. محیط‌شناسی، س ۳۸، ش ۶۲، تابستان، ص ۱۳۴-۱۲۷.
- رهنمایی، محمدتقی؛ فرهودی، رحمت‌الله؛ دیتمان، آندریاس و قدمی، مصطفی. (۱۳۸۷). بررسی ظرفیت حوزه مقصد گردشگری با تأکید بر جامعه میزبان (نمونه موردی: مطالعه شهر کالردشت). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ش ۶۶، زمستان، ص ۳۴-۱۷.
- زاهدی، شمس‌السادات. (۱۳۸۵). مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار (با تأکید بر محیط‌زیست). تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- شعبانی‌فرد، محمد؛ احمدپور، احمد؛ حسینی، علی و رشیدی، مصطفی. (۱۳۸۸). بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونه موردی: منطقه ۱۲ تهران). تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (علوم جغرافیایی)، دوره ۱۱، ش ۱۴، پاییز، ص ۷۴-۴۷.

- شهبابیان، پویان. (۱۳۹۰). بررسی نقش و اثرات گردشگری شهری در توسعه پایدار شهر؛ با تأکید بر ادراک ساکنان، مجله آرمان‌شهر، شماره ۷.
- شهرداری منطقه ۴ تهران، ۱۳۹۵ (تا جایی که می‌دانم چنین آدرس‌دانی نمی‌تواند صحیح باشد؛ آیا نشریه بوده یا گزارش سازمانی یا مصاحبه یا هر چیزی که ظاهراً مشخص نیست).
- فرجی‌راد، عبدالرضا، سیده ژاله سیدنصیری، ۱۳۸۹، «رویکردهای تحلیلی در توسعه پایدار گردشگری شهری»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هفتم، شماره ۲۵.
- کاظمیان، غلامرضا، الهام آزادی، ۱۳۹۰، «الگوی توسعه گردشگری شهری در مرکز شهر تهران با رویکرد مدیریت شهری»، فصلنامه مطالعات گردشگری، سال هفتم، شماره ۱۵، بهار و تابستان.
- کوهن، گوئل. (۱۳۸۰). صنعت توریسم و توسعه پایدار نمادی از مدیریت پویا. محیط‌شناسی، دوره ۲۴، ش ۲۱ (۱۰۸۹)، ص ۹۰-۷۹.
- محلاتی، صلاح‌الدین. (۱۳۸۰). درآمدی بر جهانگردی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- ملک‌نیا، محبوبه. (۱۳۸۹). نقش محورهای فرهنگی و تاریخی منطقه ۱۲ در توسعه گردشگری شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه پیام نور.
- نوربخش، سیدمرتضی و اکبریپورسراسکانرود، محمد. (۱۳۸۷). نقش گردشگری شهری در توسعه اقتصادی کلان‌شهرها، اقتصاد شهر (ویژه‌نامه اقتصاد گردشگری شهری، س ۲، زمستان، ص ۳۵-۲۰).
- Brass, J. L. (1994). Community tourism assessment handbook. Corvallis, Oregon: Western Rural Development Center, Oregon State University. Web Site: <http://extension.usu.edu/wrdc/ctah>.
- Hall, C. M. (2000). Tourism Planning; Pearson Education Limited. Londo.
- Kousis, M. (2000). Tourism and the environment: A social movements perspective. Annals of Tourism Research, 27(2), 468 - 489.
- McCool, S. F. (1995). Linking tourism, the environment, and concepts of sustainability: setting the stage. Linking tourism, the environment, and concepts of sustainability: setting the stage, (INT-323), 3 - 7.
- McIntyre, G. (1993). Sustainable tourism development: guide for local planners. World Tourism Organization (WTO).
- Mottiar, Z. (2006). Holiday home owners, a route to sustainable tourism development? An economic analysis of tourist expenditure data. Journal of Sustainable Tourism, 14(6), 582 - 599.
- Weaver, D. B., & Lawton, L. J. (2001). Resident perceptions in the urban-rural fringe. Annals of tourism research, 28(2), 439 - 458.